

Милица Ђуковић*

(Институт за књижевност и уметност, Београд)

ПРОСВЕЂИВАЊЕ НАРОДА КАО КУЛТУРНА ИДЕОЛОГИЈА ТИХОМИРА ОСТОЈИЋА**

Айстракић: Полазећи од једног од кључних теоријских и књижевнокритичких термина Милана Радуловића – термина „културна идеологија“ – у раду се анализира културна идеологија Тихомира Остојића. Програм просвеђивања народа, као културна идеологија Тихомира Остојића, чије су саставне компоненте „културни национализам“ и „духовни патриотизам“, условно се може сагледати класификован у неколико аспеката, као што су: васпитање укуса, васпитање личним примером и васпитање у националном духу. Својом културном мисијом просвеђивања народа Тихомир Остојић близак је идејама које су заступали „класични модернисти“ или „класици српског модернизма“, Јован Скерлић, Богдан Поповић и Павле Поповић. У првом, обимнијем делу рада, у којем је пажња посвећена културном национализму Тихомира Остојића, указује се на сличности у схватању задатака књижевних листова, а посебно у разумевању функције књижевне критике, које су изнете у расправи „Задатак књижевног листа“ Тихомира Остојића, објављеној у *Сиражилову* 1892. године, као и у расправи „Књижевни листови“ Богдана Поповића, објављеној у прва два броја *Српској књижевној гласници* 1901. године. У том сегменту рада, поред уочавања и анализирања идејних аналогја у есејима Остојића и Поповића, истиче се књижевноисторијски значај текста „Задатак књижевног листа“ Тихомира Остојића, будући да он настао девет година пре програмског текста Богдана Поповића. У другом делу рада предочен је Остојићев духовни патриотизам, кроз указивање на његову јавну делатност и разумевање улоге српских певачких друштава.

Кључне речи: Тихомир Остојић, Богдан Поповић, књижевни листови, књижевна критика, културна идеологија

Један од кључних термина теоријског и књижевнокритичког приступа Милана Радуловића – термин *културна идеологија* – у уводном сегменту монографије *Културна идеологија Исидоре Секулић* (2011) дефинисан је као „дживљај смисла и разумевање духовне суштине једне културе“ (Радуловић 2011: 10), при чему су као чиниоци инхерентни српској културној идеологији одређени „културни национализам“ и „духовни патриотизам“ (в.

* tiskicvet38@gmail.com

** Овај рад настао је као резултат истраживања спроведених на пројекту *Улога српске љериодике у формирању књижевних, културних и националних образаца (178024)*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Радуловић 2011). Културни национализам, иако претежнији у књижевно-научној и јавној делатности Тихомира Остојића, историчара књижевности, професора Српске православне велике гимназије у Новом Саду, повереника и добротвора Српске књижевне задруге, надзорника Српског учитељског конвикта, потпредседника Српске читаонице у Новом Саду, председника Артистичког одсека Српског народног позоришта, члана Новосадског сокола, секретара Матице српске и уредника *Летописа Матице српске*, тек у садејству са духовним патриотизмом, учествује у формирању специфичног облика српске културне идеологије, чији је представник Тихомир Остојић, научник којег бисмо, по аналогiji са Исидором Секулић (в. Радуловић 2011), могли означити учитељем културног национализма и учитељем духовног патриотизма. Књижевноисторијска, педагошка и културно-идеолошка мисија Тихомира Остојића садржана је у широко постављеном и доследно спровођеном програму просвећивања народа. Остојићев рад на просвећивању народа могао би се, условно, поделити на: васпитање укуса, васпитање личним примером и васпитање у националном духу.

Васпићање укуса

Савременик, сарадник и близак пријатељ „класичних модерниста“ или „класика српског модернизма“ (в. Радуловић 2007: 68), Јована Скерлића,¹ Богдана Поповића и Павла Поповића, Тихомир Остојић неговао је, исто тако, „вредности класичне грађанске традиције које је проповедала и које је следила српска интелектуална елита почетком 20. века“ (Радуловић 2007: 78), тј. вредности као што су:

Култ разума, рада, реда и дисциплине; истицање трезвености и осећања мере као етичких и естетичких критеријума, али и као највиших духовних и животних врлина; морални полет: проповедање универзалних човечних идеала и грађанске солидарности у јавном и политичком животу и раду [...] (Радуловић 2007: 78).

Ипак, најважнија вредност коју су класични модернисти и Тихомир Остојић делили била би воља за делањем, практичном применом проповеданих начела, као и потреба за утицањем на друштвену стварност и књижевну праксу:

Културни посленици нису те вредности само афирмисали, проповедали, него су их својим делима, као и својим јавним радом и деловањем, на крају и самим начином живота – и остваривали (Радуловић 2007: 78).

¹ О односу Јована Скерлића и Тихомира Остојића подробније видети у студији „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“ Миљивоја Ненина (Ненин 2016: 53–78).

Разумевање књижевног живота и потреба да се утиче на његове видове испољавања, као и на правце његовог развика, садржани су у Остојићевој расправи „Задатак књижевног листа“. Она поседује несумњив књижевноисторијски значај, будући да је објављена девет година пре програмског текста Богдана Поповића „Књижевни листови“, при чему су у обема расправама идеје о задацима књижевних листова, а посебно схватање функције књижевне критике, у много чему подударни. Иако се не може тврдити да је програмски текст „Књижевни листови“, објављен у прва два броја *Српској књижевној гласника* 1901. године, Богдан Поповић писао под непосредним утицајем идеја Тихомира Остојића (као што се не може са сигурношћу утврдити ни да је текст „Задатак књижевног листа“ Поповић читао), ипак, на основу чињенице да је Тихомир Остојић био сарадник *Српској књижевној гласника* и близак пријатељ свих чланова уредништва, те да је са пажњом пратио чланке Богдана Поповића,² препоручивао својим ученицима да их читају и подстицао расправу о њима (в. Савковић 1934: 64), може се претпоставити да се и Богдан Поповић интересовао за рад Тихомира Остојића, критичара са којим је делио етичке и естетичке критеријуме процене књижевних дела.

Тако, уводне напомене Богдана Поповића из расправе „Књижевни листови“, посвећене односу књига и књижевних листова, тј. о предности „малих“ (мањих по обиму) над великим (гломазнијим, обимнијим) књижевним (и уопште, животним) појавама, које је Богдан Поповић илустровао микроалегоријским сижеом о великим и малим лађама –

Као велике лађе које, богате товаром, али гломазније, теже, не могу да пристану уза све обале, но траже нарочита пристаништа, саграђена по скупе новце, у нарочито бираним положајима, тако књиге теже и ређе доспевају на по гдекоја места; новине међутим и часописи, као оне мале лађице које 'хватају воду врло плитко, и могу малим деловима да искрцају товар на сваку тачку обале, и улазе у сваки и најмањи залив', налазе – нарочито откако су се места која робу купују тако умножила – сваким даном све ширу примену (Поповић 1901: 23).

– наликују уводним напоменама Тихомира Остојића из текста „Задатак књижевног листа“, посвећеној начину издавања и улози књижевних листова као *йовремених сјиса*: „Они су веома подесно, окретно и хитро средство, да помажу испуњавање онијех сврха, којима служи

² Да је Тихомир Остојић читао радове Богдана Поповића потврђују и Остојићеви исечци из новина Поповићевог текста „Карикатуре на IV изложби 'Ладе'“, из рубрике „Уметнички преглед“ *Српској књижевној гласника*, који се чувају у Рукописном одељењу Матице српске под сигнатуром РОМС М. 1. 580.

књижевност“ (Остојић 1892: 12). „Окретност“ и „хитрост“ књижевних листова, коју је запазио Тихомир Остојић, истаћи ће и Богдан Поповић:

Место књиге дошле су новине, дошли су часописи, са својом спретношћу, са својом способношћу да се прилагоде свима приликама, свима потребама и свима кесама, са шаренилом своје грађе, са својом прегледношћу, својим кратким чланцима, својим изводима, својим рецензијама и критикама, које збијено, скраћено, дају читаоцу у исто време садржину и оцену дебелих, гломазних књига (Поповић 1901: 23).

Попут Богдана Поповића, који улогу „рецензија и критика“ види у саопштавању садржине и давању оцене вредности „дебелих, гломазних књига“, Тихомир Остојић такође истиче функцију приказа у књижевним листовима, одређујући је, притом, за нијансу другачије од Богдана Поповића – наиме, према Тихомиру Остојићу, прикази упознају читаоце са садржином приказаних књига, али не оцењују, уједно, литерарне домете књига чији су садржај укратко изнели:

Реферату (рецимо српски *указ*) је задатак, да што прије, (чим дјело изађе) не оцијени вриједност књиге (то се и не може учинити за кратко вријеме) него да упозна читаоца са садржином и намјером јој тако да читалац зна с ким има посла. Приказивач само уопће назначује да ли дјело има вриједности или не, да би читалац знао како да се влада према њему, хоће ли га читати или не. Уредник свакојако треба да има толико укуса и знања, да може на први поглед видјети шта дјело вриједи, како стоји оно према осталим дјелима те врсте, да ли је оно напредак или назадак (Остојић 1892: 43).

Најексплицитнија аналогија између текста „Задатак књижевног листа“ Тихомира Остојића и текста „Књижевни листови“ Богдана Поповића огледа се у схватању улоге периодичних публикација које треба, према мишљењу обојице аутора, да буду како *регистрациони*, тако и *регулаторни* књижевног живота. Кључни ставови Богдана Поповића о томе да књижевни листови не треба само да прате/региструју појаве у литератури већ и да утичу на правац развоја националне књижевности садржани су у дефиницији књижевних листова као регистратора и регулатора књижевног живота:

Исто је тако познат њихов други задатак, да *критички* прате књижевне догађаје и, доследно, *утичу* на њих. Они нису само регистратори књижевних догађаја, они су још, или треба да буду, према својој моћи, и њихови регулатори (Поповић 1901: 26).

Књижевне листове као регистраторе књижевних појава Тихомир Остојић одредио је на следећи начин:

Као што политичан лист треба да јави својим читаочима што прије, што тачније, ако је могуће и што опширније о свем, што се збива у народу, а тиче се политике и друштва – тако исто треба књижеван лист, чим угледа свијет која књига, одмах да јави то својим читаоцима (Остојић 1892: 43).

С друге стране, улогу књижевних листова као регулатора књижевног живота Тихомир Остојић препознао је у начину на који *йовремени сѝиси* утичу на смер развоја одређене литературе:

По нашем мишљењу једини задатак књижевног листа је да служи напретку књижевности, да помаже, наглашава, истиче и препоручује све оно што напретку користи а да отклања, осуђује и побија оно што смета (Остојић 1892: 12-13).³

Захтев да књижевни листови посвећују пажњу савременим, актуелним литерарним и друштвеним питањима, који ће постати једно од начела уређивања *Лейшойиса Майшѝце срѝске* 1912. године (уредник *Лейшойиса Майшѝце срѝске* од 1912. до 1914. године био је Тихомир Остојић), садржан је већ у Остојићевом тексту „Задатак књижевног листа“:

Од велике знаменитости је и ово: *чланици нека су сваѝда ог сѝвременоѝ инѝтереса*, тј. нека се надовезују на онаке представе, које ће непосредно пробудити у читаоцу занимање (Остојић 1892: 43).⁴

³ Идеју о књижевној еволуцији као сталном (додуше, књижевном критиком непрекидно у одређеном правцу усмераваном) напретку, тј. развоју ка вишим, бољим, савршенијим формама заступали су како Тихомир Остојић, који сматра, као што је наведено, да књижевни лист треба да „помаже, наглашава, истиче и препоручује све оно што напретку користи“ (Остојић 1892: 12–13), тако и Богдан Поповић, који истиче: „Исто тако, књижевности се оријентују по нужности к добрим циљевима. [...] Али, као добра политика у држави, у књижевности добра критика олакшава, убрзава то напредовање ка бољем. Она не да да се иде у страну; а спречавајући трзања, застоје, лутања и назатке, она уштеђује време и избегава зла. С добром критиком, нема губитака. Добро које ће доћи она омогући одмах; тиме уједно спречава зло“ (Поповић 1901: 26).

⁴ Научни ауторитет Тихомира Остојића огледа се и у способности тог критичара и књижевног историчара да утиче на уношење захтева о актуелности часописних прилога у програмски текст Јована Грчића „Шта је смер 'Стражилову'?“ (Грчић 1892: 1–2). Грчићев текст објављен је у првом броју нове серије *Сѝражилова* (оног које је настало након одвајања од *Јавора*), а сведочанство о Остојићевом утицају на дефинисање часописне „политике“ оставио је сѝм Грчић, у коментарима уз преписку са Иларионом Руварцем: „Како је архимандрит био оштроум, види се и по томе, што је познао, да су уредникове поруке у првом броју новог *Стражилова* биле више Остојићеве него моје. Ја сам нешто мало био и противан тим апсолутистичким прописима, који су били кадри ако не баш сасвим растерати а оно зацело бар онерасположити многе сараднике, али сам ипак попустио Остојићу“ (Грчић 1939: 89). Године 1892, Остојић постаје стални сарадник тог „листа за песништво, поуку, уметност и књижевност“ и у њему објављује, нимало случајно, програмски текст „Задатак књижевног листа“.

На сличан начин, девет година након Остојића, Богдан Поповић ће истаћи као посебан квалитет књижевних листова актуелност њихових прилога:

Читаоци књижевног листа треба да су непрекидно у течају онога што њихово доба зна и мисли, или дознаје и измишља. То је први задатак књижевних листова (Поповић 1901: 25).

Поред указивања на значај праћења, бележења, регистровања књижевних појава и извештавања јавности (читалаца) о њима, Тихомир Остојић и Богдан Поповић истичу, као задатак иманентан књижевним листовима, усмеравање књижевне еволуције, одстрањивањем негативних а снажењем, подстицањем, развијањем позитивних литерарних тенденција. Чиниоци пресудни у том процесу усмеравања књижевне еволуције, према мишљењу Тихомира Остојића и Богдана Поповића, јесу књижевни листови, и од књижевних листова неодвојива књижевна критика:

Текућој књижевности треба текућа критика. Може се, шта више, рећи да књижевна критика, са дужностима какве јој се данас дају, није ни постојала пре проналаска новина и часописа. У практичном погледу, дакле, књижевна је критика посао повремених листова (Поповић 1901: 33-34).

Васпитање укуса, на којем је инсистирао Богдан Поповић,⁵ истакао је већ Тихомир Остојић 1892. године: „*Уреднику је светиња користи књижевности, буђење интереса и нејоване укуса у читаоцима* [курзив Остојићев]“ (Остојић 1892: 44). И Остојићево инсистирање на чистоти, углађености, префињености језика и стила у књижевним делима, као и у новинским чланцима –

Нарочиту пажњу треба књижеван лист да поклони и облику и језику. У свијем чланцима треба да је стил гибак и углађен, језик правилан, реченица непогрешна. Требало би већ једном стати на главу оном злом обичају, да је нашим књижевницима језик и стил пошљедња ствар (Остојић 1892: 44).

– кореспондира са промишљањима Богдана Поповића о књижевном језику и стилу: „Залажући се за културност литературе свога времена, Поповић се залагао пре свега за чистоту стила“ (Радуловић 2008: 95).⁶ Слич-

⁵ „Укус је најзначајнија, али и најмање рационално анализирана и објашњена критичка категорија Богдана Поповића. [...] Критичарска активност Богдана Поповића у његовом времену умногом се испољавала у афирмацији укуса у српској књижевности. Укус је за њега био основа литерарности и естетичности књижевних дела“ (Радуловић 2008: 92).

⁶ У поглављу „Књижевни програм из 1901“ монографије *Српски књижевни гласник 1901–1914*, Драгиша Витошевић указао је на бригу уредништва *Српског књижевног гласника*

ност у концепцијама васпитања укуса које су заговарали Тихомир Остојић и Богдан Поповић огледа се у двосмерности тог васпитног процеса: васпитање укуса односи се како на читаоце, тако и на писце –

Књижеван лист треба да пази не само шта књижевници дају, него да их научи или натера да добро дају, тако исто да води бригу не само о том шта читаоци примају, него да их научи да само добро примају (Остојић 1892: 13).

– односно –

Но утичући само на публику, то јест на читаоце, књижевна је критика употребила само један део свога утицаја и одговорила само једној половини свога задатка; друга половина њеног задатка је да утиче на писце (Поповић 1901: 32).

С друге стране, идеја о благотворном дејству књижевне критике на сваку, а нарочито на тзв. „младу“ књижевност, каквом је сматрана крајем XIX и почетком XX века српска књижевност, у чију је одбрану устао Богдан Поповић у расправи „Књижевни листови“:

А што се тиче нас посебице, нека се нико не боји да ће га искреност која је, као што смо видели, корисна по све књижевности, моћи бити штетна по нашу. Младим књижевностима она може бити још кориснија (Поповић 1901: 35).

– постаће доминантна и у Остојићевом приказу две стотине првих бројева *Српској књижевној гласника*:

Коло књижевника искупљених око С. К. Гласника тога је уверења, да је наша књижевност завршила своје детињство. Ако је тетошење и мажење у то доба разумљиво, сад, кад је она стала на ноге, треба с њом поступати онако како се поступа са одраслима и зрелима. Према малима и нејакима се снисходимо, кашто пред њима и ради њих и глумимо; према зрелима и одраслима доликује озбиљан тон и отворен, искрен начин (Остојић 1909: 388).

Повећање квалитета књижевне продукције, већа мера артистичке дотераности и поетичке конзистентности у српској књижевности почетком XX века у односу на претходни период (под којим Тихомир Остојић подразумева пре свега епоху романтизма, али и реализма у српској књижевности) Остојић види као заслугу књижевне критике (њених от-

о језичко-стилској углађености: „[...] једна од главних брига овог гласила биће управо писменост, литерарност, стилска и језичка дораслост“ (Витошевић 1990: 51).

ворених, бескомпромисних, „искрених“ судова), а пре свега *Српској књижевној власника*, који је неговао управо такав тип књижевне критике:

Због строжијег мерила које се ставља на књижевнике и књижевна дела, није се број ни књижевника ни књига смањило. Баш противно се опажа. Мање се кују стихови, мање се цвркуће, али то није штета. Што доспе на књижевну пијацу, то је добро. Каква је разлика између садашње продукције и продукције од пре 10–15 година само, лако се може свако уверити, ако преврне старије наше листове. Каквих дилетантских песмица, каквих безазлених приповедака и плитких критика налазимо у њима! Данас тако што не сме да се појави на видело бела дана, него стоји у чекмежету, где му је и место (Остојић 1909: 388).

Дакле, идеја о васпитању укуса, посредством књижевних листова и књижевне критике, која је била једна од кључних поставки Остојићевог програма просвећивања народа,⁷ а коју је тај научник истакао како у „Задатку књижевног листа“, тако и приликом анализе „Предисловија“, као програмског текста првог српског часописа (*Славено-сербској матици*), у расправи „Почетак периодичне књижевности у Срба“, објављеној у *Гласу Црногорца* 1904. године: „Овдје је први пут јасно исказана мисао, да интелигенција треба да образује најшире слојеве народне и да њом образовању треба да послужи и књижевност [курзив Остојићев]“ (Остојић 1904: 2).⁸ Та мисао била је блиска Богдану Поповићу, који је у тексту „Књижевни листови“ ту идеју на естетски вишем нивоу („литерарније“) изразио. Имајући у виду додирне тачке у разумевању књижевне периодике и књижевне критике у властитим и Поповићевим рас-

⁷ Да је идеја о васпитној функцији периодике била константа у разумевању „задатка књижевног листа“ Тихомира Остојића сведочи и Остојићев рукопис насловљен „Како се пронашла штампа“, који се чува у Рукописном одељењу Матице српске, под сигнатуром РОМС М. 5. 912. Уводне речи, у варијанти најближој основном (канонском) тексту, гласе: „Кад завиримо у историју света наћемо у почетку новог века неколико знатних догађаја који су имали великог уплива на развитак и образовање човечанства. Таки су догађаји проналазак новог свега, проналазак барута, па међу те догађаје спада и проналазак штампе. Сви ови догађаји имали су велик уплив на образованост људску и знатних су последица оставили за собом но најкорисније је оставила штампа [правописне грешке нису исправљане, прим. М. Ђ.]“ (Остојић РОМС М. 5. 912). И у 11. броју *Тривачких новина* за 1907. годину, у огледу „Наша журналистика“, Тихомир Остојић инсистираће управо на поменутој, васпитној функцији (књижевне) периодике: „За просвећење народа има много начина и путева, али је већ свугде признато, да су новине једно од најокретнијих, најзгоднијих, па сад већ и најјачих средстава за то“ (Остојић 1907а: 3).

⁸ Делимично измењена, та реченица наћи ће се и у одељку индикативног наслова „Почетак периодичне књижевности“ у Остојићевој монографији *Српска књижевност од Велике сеобе до Досићеја Обрадовића*, где ће гласити: „Овде је први пут јасно исказана мисао, да је дужност интелигенције да образује најшире слојеве народне и да њом образовању треба да послужи и књижевност“ (Остојић 1905: 87).

правама, Тихомир Остојић, неуморни читалац Поповићевих радова, са задовољством ће приметити:

Мило ми је констатовати да се моје основне мисли подударају са схватањем тако умнога човека и суптилног познаваоца књижевности, као што је г. Богдан Поповић (Остојић 1912: 20–21).

Поред тежње за упливом на књижевни живот и васпитањем укуса писаца и читалаца, садржаном у схватању „задатка“ књижевног листа и нарочито у разумевању значаја и улоге књижевне критике, Тихомир Остојић, попут „класика српског модернизма“, покушао је да утиче, својим јавним делањем, на преображај друштвене стварности, при чему је „радом за општу ствар и заједничко добро“ његова културна идеологија у многим појединостима постала слична културној идеологији Јована Скерлића.⁹

*Васпитување личним примером и васпитување
у националном духу*

„Одушевљени просветитељ“, како га је доцније назвао Божидар Ковачек (Ковачек 1971: 12), Тихомир Остојић је, у чланку „Просветни идејал данашњег доба“ (тј. у тексту беседе одржане о Св. Сави 1892. године у Српској православној великој гимназији у Новом Саду), истакао, као идеал, онај модус просвећивања који тежи да образује вољу за делањем и извршењем добрих/племенитих дела, што значи да је његов прагматизам у сагледавању народних потреба био дубоко прожет етичким начелима:

Човека као такога не одликује знање ни вештина, него дело, које истиче из слободне одлуке његове, а стоји у складу са моралношћу. Према том у средини сваке васпитне наставе стоји образовање такве воље и за ту наставу има вредност само оно знање, које може образовати таку вољу. Знање, које није приправно, да у сваком згодном тренутку пређе у дело и то добро дело, то је као закопано благо, од којег нема нико користи, те је и оно само без вредности (Остојић 1892а: 88).

⁹ Поредешњи књижевнокритички метод и јавни рад Јована Скерлића и Предрага Палавестре, Милан Радуловић приметио је: „И један и други су јавни посленици који позивају своје сараднике и своје савременике да раде за општу ствар и заједничко добро. Додуше, Скерлић је у свом времену имао такав утицај на јавни живот у Србији какав ни пре ни после њега вероватно није имао ниједан српски књижевник; његови фељтони у листовима и часописима, као и његови јавни говори на културним манифестацијама и у Народној скупштини, били су покретачи и поуздани оријентир у хаотичним друштвеним, политичким и културним токовима у његовом времену“ (Радуловић 2015: 194).

Велика радна енергија и воља за чињењем племенитих дела огледа се у ангажовању Тихомира Остојића као предавача у вечерњој школи новосадске трговачке омладине, али и у писању бројних поучних чланака за *Трџовачке новине*, „орган Српског трговачког удружења и гласило српске трговачке омладине“, чији је Остојић био „члан редакције и један од најревноснијих сарадника“ (Стајић 1927: 30–31).

Залагање за национално самоодржање и одупирање процесима асимилације који су претили српском, мањинском национу у Угарској, свој израз добили су у економским концепцијама Тихомира Остојића – концепцији малог народног рада и у привредном начелу „свој своме“. Највећи број чланака Тихомира Остојића објављених у *Трџовачким новинама* посвећен је образложењу потребе малог народног рада и могућностима његовог спровођења. У невеликим али промишљеним примерима и образложењима, поткрепљеним чланцима „Мали народни рад“, „Мали народни рад и наше женскиње“, „Мали народни рад у просвети“, „Како смо ми одели школску децу (К теми: мали народни рад)“, објављиваним у подлистку *Трџовачких новина* током 1909. године, Тихомир Остојић залагао се за обнављање крајцарашких друштава, за реорганизацију начина рада женских добротворних задруга, као и за увођење аналфабетских курсева, те за отварање „народних књижица“ и организовање јавних предавања (појединачних или циклуса предавања), у циљу просвећивања народа, ширења знања о српској историји, књижевности и култури, чиме би се континуирано утицало на национално самоосвешћење Срба у Угарској. Економском и културном јачању околних народа, са којима су Срби живели у мултинационалној држави, Тихомир Остојић супроставио је, у чланцима „Свој своме“ и „Свој своме. Белешке и афоризми“, начело „свој своме“, тј. принцип по којем Срби треба да купују робу код Срба трговаца и Срба занатлија:

Али ви мислите да није уместан принцип Свој Своме? Или да није још време томе? Или да је опасно? Него? Хоћете ли принцип Наш Њином? Па то бива непрестано, а каква нам је отуд вајда, то сви видимо и осећамо. Или хоћете Њин Њином? За то се не брините. То су они и без нас и против нас спровели (Остојић 1907: 2).

Потребу за привредним и културним оснаживањем Срба у Угарској, које би се постигло како начелом „свој своме“ и малим народним радом, тако и образовањем привредног подмлатка –

Треба проређене редове наших привредника попунити. [...] Ми морамо систематски образовати привредни подмладак. Све ако данашњи нараштај не доживи препорођај наше привреде, он је дужан да га при-

према. А припремиће га васпитањем и образовањем омладине наше за привредне струке (Остојић 1907б: 2).

– Тихомир Остојић образложио је специфичном друштвено-политичком ситуацијом *северној српства*:

На најопаснијој тачци те љуте културне и економске борбе стојимо ми овде на северу. Ми смо у авангарди, на мртвој стражи. За таку позицију се траже најбољи момци (Остојић 1907в: 1).

Док идеје о телесном васпитању омладине,¹⁰ чувању народног здравља,¹¹ васпитању привредног подмлатка,¹² стипендијском питању,¹³ као и састављање концепције „књига за народ“ Матице српске, представљају компоненте културног национализма Тихомира Остојића, дотле би Остојићево разумевање задатка српских певачких друштава било елемент духовног патриотизма, као другог чиниоца његове културне идеологије.

Упркос томе што је радио на осмишљавању концепције популарних издања Матице српске (тзв. „књига за народ“), и поред тога што је неколико таквих издања и приредио, Тихомир Остојић био је свестан ограничења основних средстава ширења науке (живе речи и књиге), па се, сходно томе, залагао за увођење музике у процес просвећивања народа:

Друштвено и народно просвећивање не сме се ограничити само на слушање предавања и читање књига, ма то биле како важне ствари, него

¹⁰ Члан Новосадског сокола, Тихомир Остојић питању телесног васпитања омладине посветио је целу трећу свеску часописа *Покрећ* (1904). У тој свесци објављени су Остојићеве чланци „Посвета српским соколима у Карловцима“, „Вежбајмо, јачајмо своје тело“, „Телесно васпитање омладине“, „Дечје игре“, „Српско игралиште“ и „Видовданска слава у Раваници“.

¹¹ Тихомир Остојић аутор је чланка „О чувању народног здравља“, који је објављен у *Трјовачким новинама* 1907. године.

¹² Тема којој је Остојић посветио немали број чланака била је управо тема васпитања привредног „подмлатка“. О том значајном друштвеном питању Тихомир Остојић писао је у подлистку *Трјовачких новина*, 1907. и 1909. године, а неки од наслова гласе: „Васпитајмо привредни подмладак“, „Још о васпитању привредног подмлатка“, „Зашто баш 'Привреднику'?", „Зашто заостајемо у привреди иза других народа“, итд.

¹³ На иницијативу Тихомира Остојића покренута је јавна расправа о значају стипендија за образовање српске интелигенције и за напредак целокупног српског друштва. Остојић је своје ставове о том питању и своју тезу о недовољности (и по квантитету и по квалитету) српске интелигенције изнео, најјезгровитије, у расправи „Наше стипендије с гледишта народне користи“, објављеној у шестој свесци часописа *Покрећ*, 1912. године, али и у негативном приказу брошуре „Српске штипендије“ Васе Пушибрка, објављеном у истој, тематској свесци часописа *Покрећ*, 1912. године, у целисти посвећеној стипендијском питању.

треба да се лати и уметности, да би се програм просвећивања допунио и усавршио (Остојић 1914: 228).

Тихомир Остојић, који је у ђачком дневнику записао да би волео живот да посвети „народу и музици“ (в. Стајић 1927: 19) и који је, као ђак Новосадске гимназије, хармонизовао, ставио у ноте, тј. модернизовао старо карловачко црквено пјеније (при чему је био и хоровођа гимназијског хора, прво као ученик, после као професор), у концепцији забавно-поучних сѐла коју је разрадио у огледу „Наша певачка друштва и народно просвећивање“, разложио је схватање улоге коју би међу угарским Србима требало да врше певачка друштва, при чему су, истовремено, у том схватању улоге српских певачких друштава, експлицитно садржани елементи Остојићевог духовног патриотизма.

Програм забавно-поучних сѐла, која би, према Остојићевој замисли, чинили уводна хорска песма, предавање/декламација/рецитовање и завршна хорска песма, карактеристичан је како по схватању музике као средства погодног за васпитање у националном духу,¹⁴ тако и по специфичном структурирању предавања, која су била укључена у тај вид народног просвећивања. Наиме, „предавање о животу и раду Светозара Милетића“, „предавање у којем би се објаснио географјско-етнографјски појам 'Шумадија' и обележио њен значај у историји Србије и српства“ и „предавање о држави Краљевића Марка, с кратким информацијама о њеној судбини до данас“, као саставни делови „Милетићевог сѐла“, „Сѐла са средишњом идејом: Шумадија“ и „Сѐла са средишњом идејом Маћедонија или Краљевић Марко“, по прегледности и јасности излагања, као и по издвајању мноштва примера, подсећају на предавање „Педесетогодишњица Петра Петровића Његоша“, које је Тихомир Остојић држао на беседи занатлијске омладине 1902. године, као и на предавање „Идеал о жени у народној поезији“, које је држао 24, 27. и 31. марта 1920. године у Колу напредног женскиња у Новом Саду. За

¹⁴ Занимљиво је да је и Васа Пушибрк, дугогодишњи директор Српске православне велике гимназије у Новом Саду, са којим се Остојић није у свему слагао, имао схватање музике слично Остојићевом. У својим успоменама, Милан Петровић, сећајући се Пушибрковог присуствовања сваком часу црквеног појања, које је допринело томе да је „гимназијски хор убрзо постао једним од најбољих хорова у нашим крајевима“ (Петровић 2016: 169), приметио је за Васу Пушибрка: „За њега је, дакле, религиозна настава била исто што и национална. Јасно ми је било, а то ми је и нарочито потврдио, да му је црквено пјеније било инструмент за национално образовање. [...] Црквеним појањем Пушибрк је мислио да ће учврстити наше, не само религиозно, него и национално образовање“ (Петровић 2016: 168–169). За Тихомира Остојића, инструмент националног образовања биле су песме са народним мотивима, чиме се он приближава романтичарима а удаљава од Пушибрка, али, ипак, и за Остојића музика је била неизоставна компонента духовног патриотизма.

сва та предавања карактеристично је навођење великог броја примера и(ли) цитата из књижевних дела која су предмет анализе, како би се илустровала и учинила занимљивијом и приступачнијом основна идеја излагања и како би се просвећивање народа (упућивање нестручне јавности у проблеме одређене научне дисциплине) извршило што ефикасније и успешније. Навођење примера, у јавним предавањима и свечаним говорима, као средство друштвеног просвећивања, Тихомир Остојић примењивао је и када је у питању била музика – за забавно-пучна села препоручивао је избор неколиких песама из збирке Владимира Р. Ђорђевића *Српске народне мелодије*, при чему је и одабир песама за хорско извођење нужно зависио од теме предавања поједин(ачн)их села (в. Остојић 1914: 232–233).¹⁵

*

Образовањем које је стекао у Пешти и Бечу, као и животом у јужној Угарској, ближи средњоевропском него француском и енглеском моделу, Тихомир Остојић ипак никад није био присталица „идејног конзервативизма“ и „социјалног бирократизма“ (в. Радуловић 2007: 74), карактеристичних за аустроугарско друштво, већ је културна идеологија тог књижевника и јавног радника свагда била заснована на демократским идејама које су се, попут културне идеологије „класичних модерних“, Јована Скерлића, Богдана Поповића и Павла Поповића, кретале у распону –

[...] од преображаја националног менталитета, преко реинтерпретације историјских искустава српског народа [...] до реформисања политичког система и етничког и територијалног заокружења државе (југословенски програм) (Радуловић 2007: 67).

Основни циљ јавног делања, а уједно и један од циљева књижевне праксе Тихомира Остојића – просвећивање народа – по много чему налик концепцији „о националном раду“ (Цвијић 1907) Јована Цвијића, научника који је, према речима Милана Радуловића, „најзаслужнији за јасну артикулацију ове нове и плодноне културно-идеолошке стратегије српског друштва на почетку 20. века“ (Радуловић 2007: 75) – била је

¹⁵ Не треба занемарити чињеницу да је и *Историја српске књижевности* Тихомира Остојића заправо написана за потребе школе, тј. да је у питању школски уџбеник. Било да су у питању јавна предавања или школски уџбеници, Тихомир Остојић своје идеје и начин њихове презентације редовно је усклађивао са начином разумевања света својих читалаца и слушаца, а то је била првенствено гимназијска, трговачка и занатлијска омладина, али и најшири слојеви српског народа.

блиска идејама књижевних критичара и друштвених идеолога окупљених око *Српској књижевној гласници*, са којима је Остојић сарађивао и са којима је делио многе ставове о књижевној и друштвеној стварности и могућностима њиховог преображаја. Пожртвованост Тихомира Остојића и спремност да властити културни национализам и духовни патриотизам не само теоријски заснује него и да их и практично примени, уочљиви су у Остојићевој одлуци да, иако нарушеног здравља, ипак прихвати посао декана и редовног професора Филозофског факултета у Скопљу,¹⁶ као и да активно учествује у оснивању и раду Скопског научног друштва (в. Момчиловић 1991: 24–28), као што је, с друге стране, размена улоге књижевних листова и књижевне критике, као регистратора и регулатора текуће литерарне продукције, одавало јасно постављену и свестрано промишљену концепцију културне и књижевне политике и идеологије, карактеристичну за српску грађанску и интелектуалну елиту краја XIX и почетка XX века.

Извори

- Грчић 1892: Јован Грчић. „Шта је смер 'Стражилову'?“. *Стражилово: лист за њесништво, ђоуку, уметности и књижевности*. Нови Сад. Год. V. Бр. 1. 5. јануара 1892. Стр. 1–2.
- Грчић 1939: Јован Грчић. „Иларион Руварац“. У: *Портрети с њисама* 5. Нови Сад: Штампарија Јовановић и Богданов. Стр. 1–100.
- Остојић 1892: Тихомир Остојић. „Задатак књижевног листа“. *Стражилово: лист за њесништво, ђоуку, уметности и књижевности*. Нови Сад. Год. V. Бр. 1. 5. јануара 1892. Стр. 11–14. И: Тихомир Остојић. „Задатак књижевног листа (Свршетак)“, *Стражилово: лист за њесништво, ђоуку, уметности и књижевности*. Нови Сад. Год. V. Бр. 3. 19. јануара 1892. Стр. 42–45.
- Остојић 1892а: Тихомир Остојић. „Просветни идејал данашњег доба“. *Стражилово: лист за њесништво, ђоуку, уметности и књижевности*. Нови Сад. Год. V. Бр. 6. 9. фебруара 1892. Стр. 87–90.
- Остојић 1904: Тихомир Остојић. „Почетак периодичне књижевности у Срба“. *Глас Црногорца*. Цетиње. Бр. 3. Стр. 2.
- Остојић 1905: Тихомир Остојић. „Почетак перјодичне књижевности“. У: *Српска књижевност од Велике сеобе до Досићеја Обрадовића*. Сремски Карловци: Српска манастирска штампарија. Стр. 83–94.
- Остојић 1907: Тихомир Остојић. „Свој своме. Белешке и афоризми“. *Трјовачке новине: орјан Српској трјовачкој удружења и гласило српске трјовачке омладине*. Нови Сад. Год. VI. Бр. 8. 22. фебруара (7. марта) 1907. Стр. 2.

¹⁶ Управо на предлог Јована Цвијића Тихомир Остојић постао је редовни професор и декан Филозофског факултета у Скопљу.

- Остојић 1907а: Тихомир Остојић. „Наша журналистика“. *Трџовачке новине: орјан Српској шрџовачкој удружења и ласило српске шрџовачке омладине*. Нови Сад. Год. VI. Бр. 9. Четвртак, 1 (14.) марта 1907. Стр. 1–3. Подлистак. Тихомир Остојић. „Наша журналистика“. *Трџовачке новине: орјан Српској шрџовачкој удружења и ласило српске шрџовачке омладине*. Нови Сад. Год. VI. Бр. 10. Четвртак 8 (21.) марта 1907. Стр.1–3. Подлистак. Тихомир Остојић, „Наша журналистика“, *Трџовачке новине: орјан Српској шрџовачкој удружења и ласило српске шрџовачке омладине*. Нови Сад. Год. VI. Бр. 11. Четвртак 15 (28.) марта 1907. Стр. 1–3. Подлистак.
- Остојић 1907б: Тихомир Остојић. „Васпитајмо привредни подмладак“. *Трџовачке новине: орјан Српској шрџовачкој удружења и ласило српске шрџовачке омладине*. Нови Сад. Год. VI. Бр. 17. Четвртак 26. априла (9. маја) 1907. Стр. 1–2.
- Остојић 1907в: Тихомир Остојић. „Важност трџовачког сталежа у нашој народној борби“. *Трџовачке новине: орјан Српској шрџовачкој удружења и ласило српске шрџовачке омладине*. Нови Сад. Год. VI. Бр. 14. Четвртак 5. (18.) априла 1907. Стр. 1–2.
- Остојић 1909: Тихомир Остојић. „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитога броја му“. *Трџовачке новине: орјан Српској шрџовачкој удружења и ласило српске шрџовачке омладине*. Нови Сад. Год.VIII. Бр. 48, 5 (18.) децембра 1909. Стр. 380–381. Подлистак. И: Тихомир Остојић. „Српски књижевни гласник. Поводом изласка двестотинитога броја му (Свршетак)“, *Трџовачке новине: орјан Српској шрџовачкој удружења и ласило српске шрџовачке омладине*. Нови Сад. Год.VIII. Бр. 49, 12. (25.) децембра 1909. Стр. 388–389. Подлистак.
- Остојић 1912: Тихомир Остојић. „Приступ новог уредника“. *Лешојис Машице српске*. Нови Сад. Год. 87. Књ. 285. Св. 1. Стр. 1–22.
- Остојић 1914: Тихомир Остојић. „Наша певачка друштва и народно просвећивање“. *Лешојис Машице српске*. Нови Сад. Год. 89. Књ. 299. Св. 3. Стр. 1–13.
- Поповић 1901: Богдан Поповић. „Књижевни листови“. *Српски књижевни ласник*. Књ. I. Бр. 1. 1. фебруара 1901. Стр. 23–36. И: Богдан Поповић. „Књижевни листови“. *Српски књижевни ласник*. Књ. I. Бр. 2. 16. фебруар 1901. Стр. 109–122.
- Цвијић 1907: Јован Цвијић. *О националном раду (Предавање држано у „Колу српских сесџара“ 18. фебруара 1907)*. Дубровник: Издање и штампа Српске дубровачке штампарије др Грацића и др.

Извори, необјављени

(исечци из новина који се чувају у РОМС-у и рукописи)

- Остојић РОМС М. 1. 580: Тихомир Остојић. „Богдан Поповић“ [исечци из новина].
Остојић РОМС М. 5. 912: Тихомир Остојић. „Како се пронашла штампа“ [текст у рукопису].

Литература

- Витошевић 1990: Драгиша Витошевић. „Програм, идеје, опредељења“. У: *Српски књижевни гласник 1901–1914*. Београд – Нови Сад: Институт за књижевност и уметност – Вук Караџић – Матица српска. Стр. 51–63.
- Ковачек 1971: Божидар Ковачек. „Одушевљени просветитељ. Уз педесету годишњицу смрти Тихомира Остојића“. *Дневник*. Нови Сад. Недеља, 21. фебруар 1971. Стр. 12.
- Момчиловић 1991: Олгица Момчиловић. „Др Тихомир Остојић и Скопско научно друштво“. *Свеске Мајице српске: трага и прилози за културну и друштвену историју. Серија књижевности и језика*. Нови Сад. Бр. 20. Св. 7. Стр. 24–28.
- Ненин 2016: Миљивој Ненин. „Јован Скерлић и Тихомир Остојић“. У: *Сви моји банатски писци: приказе и прикази*. Ново Милошево: Банатски културни центар. Стр. 53–78.
- Петровић 2016: Милан Петровић. „Живи анахронизам“. У: *Успомене*. Приредила Биљана Шимуновић Бешлин. Нови Сад: Градска библиотека – Матица српска. Стр. 154–179.
- Радуловић 2007: Милан Радуловић. „Модернизација традиције: културна идеологија Српског књижевног гласника“. У: *Раскрића српског модернизма*. Београд – Фоча: Институт за књижевност и уметност – Православни богословски факултет Светог Василија Острошког. Стр. 65–81.
- Радуловић 2008: Милан Радуловић. „Естетика и критика Богдана Поповића“. У: *Видови српске књижевне критике: о природи и смислу књижевности*. Друго, проширено издање. Београд – Фоча: Институт за књижевност и уметност – Православни богословски факултет Светог Василија Острошког. Стр. 61–128.
- Радуловић 2011: Милан Радуловић. *Културна идеологија Исидоре Секулић*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Радуловић 2015: Милан Радуловић, „Јован Скерлић и Предраг Палавистра“. У: *Јован Скерлић данас*. Уредник Мирко Вуксановић. Београд: САНУ. Стр. 193–211.
- Савковић 1934: Јован Савковић. „Тихомир Остојић: професор Српске новосадске гимназије“. *Летопис Мајице српске*. Нови Сад. Год. 108. Књ. 341. Св. 1. Стр. 55–82.
- Стајић 1927: Васа Стајић. „Тихомир Остојић“. *Летопис Мајице српске*. Нови Сад. Год. 101. Књ. 313. Св. 1–3 (јул–септембар). Стр. 15–45.

Milica Ćuković

THE ENLIGHTENMENT OF THE PEOPLE AS A CULTURAL IDEOLOGY
OF TIHOMIR OSTOJIĆ

Summary

Starting from one of the key theoretical and literary-critical terms of Milan Radulović – the term cultural ideology, the components of which are “cultural nationalism” and “spiritual patriotism” – the paper analyses the cultural ideology of Tihomir Ostojić. The programme proposed by Tihomir Ostojić for the enlightenment of the people gained several aspects in the scientist’s literary and public area of interest: the education of taste, the education using the personal example and education in the spirit of the nation; such a programme is related to the ideas of “classical modernists” or “classics of Serbian modernism”: Bogdan Popović, Jovan Skerlić and Pavle Popović. In the first, more detailed part of the work, we compare the programme text “Literary Magazines” by Bogdan Popović, published in the first two issues of *Serbian Literary Gazette* in the year 1901 with the study “The Task of Literary Magazine” by Tihomir Ostojić, published in *Stražilovo* in the year 1892. The comparison between these two texts has the task of setting down numerous similarities in the understanding of the role literary magazines should have, especially when it comes to understanding the function of literary criticism. It is notable that Ostojić’s text was published nine years before the one by Bogdan Popović, so the paper expresses the literary and historical significance of the study “The Task of Literary Magazine” by Tihomir Ostojić. In the second part of our paper, we analyze the spiritual patriotism of Tihomir Ostojić, by tracing the public work of the scientist, especially the analysis of Ostojić’s understanding of music and the social task Serbian Choirs had.